

In tako lahko svoje razpravljanje zaključim.

Nisem se dotaknil marsičesa, o čemer Vidmar v »Estetskih nesporazumih« še govori, kar pa ni prav nič važno za stvar, marveč kvečjemu značilno zanj. Tudi se nisem iznova dotikal vprašanj, o katerih sem obširneje pisal že v pravkar omenjeni razpravi, in danes nimam svojim izvajanjem o tem nič bistvenega dodati. Samo nekaj bi rad še dejal. Polemika, ki so ji bili povod Vidmarjevi zapiski »Iz dnevnika«, je neogibno morala prekoračiti ozke okvire »čisto« estetskega razpravljanja. Moj nasprotnik se je v svojem tolmačenju Leninovega odnosa do Tolstoja in do umetnosti nasploh sam lotil vrste vprašanj, ki segajo preko teh okvirov, na področje leninske »teorije odražanja« in na druga področja marksistične filozofije, prav posebej pa še v marksistično teorijo o družbi in človeku, na področje socialistične kulturne politike in celo v zgodovino ruskega delavskega gibanja. Njegovo postavljanje in reševanje teh vprašanj, ki po mojem mnenju nikakor ne moreta zadovoljiti, — to je predvsem bilo tisto, kar je izzvalo moj odgovor. Ta polemika pa mi je hkrati dala tudi priliko, da nekoliko obširneje izpregovorim o stvareh, ki zadevajo teoretično podlago socialistične kulturne politike in da zlasti skušam razčistiti nekatere nesporazume, ki so pri nas še zmerom vir predsodkov glede marksizma, glede njegovega pojmovanja kulturnih vprašanj nasploh in posebej umetnosti in književnosti.

Če sem v tem vsaj približno uspel, sem s svojim pisanjem dosegel svoj namen.

Boris Zihnerl

V ODGOVOR IN PREMISLEK

Avtorji prve knjige *Zgodovine slovenskega slovstva*, se pravi: Alfonz Gaspan, Lino Legiša, Milko Matičetov, Boris Merhar, Mirko Rupel in France Tomšič, so skušali v zadnji številki *Naše sodobnosti* (str. 155—161) po svoje ovreči in tako rekoč spraviti s sveta mojo kritiko njihove publikacije. Pri tem pa se namenoma niso hoteli dotakniti mojih načelnih stališč niti niso hoteli stvarno polemizirati s posameznimi tezami, očitki in pripombami, marveč so spisali nekakšno kritiko o kritiki, v recenziji so iskali in zdi se jim, da so tudi našli, vrsto napak in prekrškov, ki so po njihovem prepričanju tako pomenljivi in usodni, da jim sme »premarsikatera stran« moje recenzije veljati za »znamenje razrvanih vrednot, ki jih srečujemo v našem času« (str. 155) in za »poniževanje slovenske kulturne zavesti« (str. 161). Hkrati trdijo, da se vedem, »kakor da bi bili ljubi Slovenci nekakšni zamorčki iz nekdanjih časov, ki so se dali slepiti in kupiti s steklenimi biseri« (prav tam), da je v mojem pisanju »le preveč nezrelega hazardiranja« (str. 160) in da zato »tudi ni vredno, da bi se več ko toliko spuščali v besedo z njim« (str. 161).

Te neusmiljene in krute moralne in strokovne obsodbe me silijo, da nekoliko podrobneje pregledam in opišem gradivo, na katerem so zgrajene. Vendar moram povedati, da se tega posla zelo, zelo nerad lotevam — pa ne morda, ker bi pripombe šestorice avtorjev kritiko resnično neprijetno prizadele in resno ogrožale njeno utemeljenost, marveč zaradi tega, ker se pisci dotikajo v svojem odgovoru le manj pomembnih ali zelo obrobnih in skoraj popolnoma nevažnih zadev, ker svojih trditev ne utemeljujejo s stvarnimi argumenti in skušajo bralca z apodiktičnimi vzkliki in s ponavljanjem nedokazanih izjav prepričati o moralni in strokovni zavrženosti moje recenzije.

Zato nastaja vprašanje: če se že njim ne zdi vredno, »da bi se več ko toliko spuščali v besedo« z menoj, zakaj naj bi se tedaj meni zdelo vredno pisati o pripombah, ki so jih avtorji nekako milostno račili objaviti šele po toliko mesecih. Če pa so si za svoje načelo izbrali ignoriranje in omalovaževanje, naj kar ostane pri tem! Ker pa vendarle objavljam tale odgovor, moram povedati, da tega ne storim, ker bi čutil potrebo, da se branim ali zagovarjam, marveč predvsem zaradi tega, ker je pisanje šestorice avtorjev svojevrstno potrdilo mojih ugotovitev o večjem delu njihove knjige in ker po svoje opravičuje mojo oceno in sodbo o miselnosti in o načelih, na katerih je njihova knjiga zgrajena. Zato je pričujoči sestavek pravzaprav nadaljevanje kritike in njegov namen je, da še bolj ostro in jasno opiše nekatera izmed tistih vprašanj, ob katerih se razhajamo.

Napake in prekrški, ki jih je odkrilo v mojem »pisanju« šestero avtorjev, razpadajo v dve skupini: 1. prekrški proti dobremu in korektnemu tonu pisanja in 2. napake strokovnega značaja.

Najprej o tonu. Napisati smem, da je recenzija nastala iz nekega določenega pojmovanja literature in njene zgodovine in iz odpora proti nekaterim — po mojem najglobljem prepričanju negativnim in zavirajočim — pojavom v naši literarnozgodovinski publicistiki. Zaradi tega je bila vznemirjenost, ki so jo povzročale nekatere strani v kritizirani knjigi, tako močna, da sem zapisal tudi nekaj ostrih in ironičnih pripomb. Vendar pa sem to storil le v primerih, ko se mi je zdelo, da je ta ali oni avtor segel preko svojih strokovnih kompetenc (n. pr. sociološke »ekspertize« in evropski literarni »okviri«), ali ko sem bil prepričan, da se je tej ali drugi zgodovinski osebnosti zgodila očitna krivica (n. pr. Tomšič — Levstik). Kaj je bolj nekorektno: ali to, kar piše Mirko Rupel o Shakespearu, Molièru, Descartesu itd., ali pa moja ironizacija tega pisanja? Ali so moje ironične pripombe res bolj nekorektne, kakor pa ravnanje z nekaterimi tujimi izsledki (n. pr. van Tieghem)? Le v takih primerih je ton oster in ironičen, ves ostali del kritike, se pravi njen večji del, pa je vendarle takšen, da s svojim tonom ne more dati povoda za popolno omalovaževanje ali zavračanje.

Sestorica avtorjev tudi citira nekatere »nekorektne« odlomke. Pri tem je zanimivo, da ne navajajo tistih odlomkov, ki so po svoji ostrini neprimerno hujši od tega, kar ponatiskujejo v svojem odgovoru. Tako sem n. pr. zapisal: »Epiteti [gre za oznake nekaterih evropskih ustvarjalcev], ki smo jih prebrali, so bolj podobni ceneni konvencionalni puhlici kot pa stvarni sodbi.« In še: »Ponekod [gre za evropske literarne »okvire«] smo lahko opazili pravenavadno neznanje ter smo odkrili take pretiranosti, ki jih ne moremo drugače označiti kot z izrazom diletantizem.« Zakaj avtorji niso izbrali teh primerov, marveč so navedli druge, manj učinkovite?

Sestorica avtorjev je prepričana, da ton kompromitira celotno »pisanje«. Zakaj pa so potem oni sami uporabili ton, kakršnega najdemo v njihovem odgovoru? Ali torej kompromitira nekorektni ton samo moje »pisanje«, njihovega pa ne? Po isti logiki je tudi njihovo lastno pisanje brez sleherne vrednosti in resnosti. Če pa ne, potem je pač najbrž na Slovenskem tako, da imajo samo nekateri ta privilegij, da smejo »nekorektno« pisati, pa ostane njihovo pisanje kljub temu še vedno resna in upoštevanja vredna zadeva.

Ko smo že pri tonu, naj citiram naslednji odlomek iz pisanja šestorice: »Pred njegovim [t. j. mojim] orožjem menda ni bilo rešitve. Saj so se že

skoraj pol leta pred izidom ocene širili glasovi, da bo Zgodovino slovenskega slovstva tako raztrgal, da si avtorji še odgovoriti ne bodo upali in da je s tem njeno nadaljevanje zapečateno«. Tu uporabljajo avtorji za argument čisto navaden trač. In kaj pravi k temu njihova izredna občutljivost za nekorektnost tona? Sicer pa v tem primeru ne gre za ton, marveč za neprimerno več: za metodo. Te metode ne bom klasificiral, ker bi moral napisati zelo hudo besedo in potem se bo spet nekdo oglasil in bo trdil, da pišem v nekorektnem tonu in pri tem ne bo pomislil, da ni nedostojna beseda sama, marveč da je nedostojno tisto dejstvo, ki ga je bilo treba opisati.

Še marsikaj bi se dalo povedati o tonu, vendar naj poudarim samo: ostri in polemični ton je v neposredni zvezi s takimi pomanjkljivostmi, ki so se mi zdele močno pretirane in ki se z njimi ukvarja le manjši del kritike. Sicer pa je najbrž vsakomur jasno, da ne gre za ton, marveč za resnico.

Ostanejo še očitki strokovne narave. Najprej priznam, da je v recenziji nekaj napak: *Popotovanje od* (pravilno: *iz*) *Litije do Čateža*, *Charles* (pravilno *Chrétien*) de Troyes, Ramovševo *Oblikoslovje* (pravilno: *Morfologija*), prvotna redakcija nekaterih podatkov o Strassbourški prisegi. V vseh teh primerih gre za lapsus memoriae — teza sama pa, ki sem jo napisal ob teh deloma napačnih podatkih in naslovih, je vedno pravilna in točna (podobno je z izrazom karakteriologija, pravilno: karakterologija). Še kaj? Res je tudi, da sem štiri strani pomotoma pripisal Tomšiču, v resnici jih je napisal Legiša, kar je razvidno iz kazala.

Nekoliko drugače je z mojim razpravljanjem o srednjem veku, ki je povzročilo Kastelčevo repliko v *Naši sodobnosti*. Zavedal sem se, da je tu vprašanje terminologije in periodizacije izredno, zapleteno n obsežno. Ker sem se hotel izogniti obširnejšim razglabljanjem sem zapisal pod črto kratko opombo, ki pa vendarle ni taka, da bi smel kdo čisto za gotovo trditi, da je po mojem mnenju živel n. pr. Wulfila pred preseljevanjem narodov. Če pa že, potem bi lahko iz mojega teksta utegnil razbrati celo, da mi veljata n. pr. Boetius in Wulfila za cerkvena očeta — toda to že spada v poglavje o bolj ali malo manj natančni interpretaciji tujega besedila. Priznam, da moja formulacija ni vseobsežna. To bi lahko očitali še marsikateremu drugemu odlomku moje kritike. Vendar je treba pomisliti, da namen kritike ni opisovati in dokončno opisati pojave v njihovi celoti. Kritik govori, kjer se mu zdi to pomembno, predvsem o določenih aspektih, medtem ko druge prvine zanemarja. Vprašanje pa je, če sme kritizirani avtor to nujno enostranost kritike in iz nje porojene nejasnosti res izkoristiti v taki meri, kot so o tem prepričani naši avtorji?

Večina očitkov, ki jih navajajo avtorji v svojem odgovoru, pa je zgrajena ali na nerazumevanju mojega besedila in mojih zahtev ali pa na netočni razlagi mojih misli in celo na očitni neresnici.

Začnimo s primeri iz prve skupine. Odgovor avtorjev očita, da sem njihovo knjigo površno bral in da zato nisem našel ne latinske srednjeveške književnosti ne Arabcev (str. 158), zato tudi nisem videl, »da govori knjiga o razločkih med absolutističnim in meščanskim gledanjem na razsvetljenstvo, o krizi racionalizma, o novem tipu pisatelja, o zvezah med krožki« (str. 159). Vse to sem bral, videl sem Legiševe Arabce in latinsko literaturo itd. toda: ravno zato, ker sem vse to videl, sem zapisal, da je vse to skrajno pomanjkljivo popisano ali pa da pisci teh pojavov niso primerno upoštevali.

Ob Legiševem prikazovanju srednjega veka sem zapisal: »Menim, da je popolnomo nevažno, če mu tak informativni sestavek omeni prav vse bitke, ki so jih posamezna staroslovenska plemena bojevala s sosednimi plemeni, kajti ne verjamem, da bo kdaj koli mogoče dognati vse te spopade.« Pri tem avtorji vzklikajo: »V knjigi pa ni omenjena ne ena!« (str. 158). Zdi se, kakor da sem očital Legiši, češ da je opisal preveč bitk ali da se jih je vsaj trudil opisati. To pa seveda ni res! Vzel sem te bitke samo za primer in ob njih hotel povedati, da historiografija ni mehanično naštevanje dogodkov — to je iz celotnega mojega besedila tudi povsem jasno razvidno.

Avtorji pravijo n. pr. tudi, da je moja primerjava med Prešernom in Vodnikom, t. j. med *palca beraška* in med *sled sence* navadno slepilo, ker »*palca beraška* ni še daleč Vodnikov najvišji vzpon, zraven tega pa celo pri Prešernu ne bi bila nemogoča« (str. 158). Kdaj sem trdil, da je *palca beraška* Vodnikov najvišji vzpon? In kje sem napisal, da Prešeren ni nikoli uporabil metafore à la *palca beraška*? Nikdar! Nikjer! Oboje je samo ad hoc izbran primer za misel, da je med Vodnikovim in Prešernovim pesniškim jezikom velika razlika. Res ne vem, kdo prodaja slepila in steklene bisere?

Podobno je z Rogerijem in 17. stoletjem, z Vodnikovo zbirko, z Linhartom in originalnostjo njegovih dramskih tekstov itd. In prav tako avtorji niso hoteli ali niso mogli razumeti mojih misli o sociologiji, o evropskih okvirih, o literaturi in besedni umetnini, o načelih literarne zgodovine itd. Preveč pisanja bi zahtevalo, če bi hotel vse te primere podrobno opisati, zato samo izjavljam: kjer koli se odgovor avtorjev spotika ob moje načelne nazore in pojmovanja, povsod gre ali za hoteno ali za slučajno nerazumevanje mojega besedila in posledica tega nerazumevanja je netočna razlaga. Ponavljam: povsod in v vsakem primeru! Če avtorji želijo, jim to lahko natanko in nepreklicno dokazem, vendar bi storil to le v primeru, če bi se avtorji potrudili nastopiti proti moji misli z resnimi in razumnimi dokazi. Na nedokazane obtožbe ne odgovarjam. Ker je splošno znano, da je taka obtožba bolj značilna za tožnika kot pa za obtoženca.

Naj zdaj sledi par primerov, pri katerih so avtorji zapisali nekaj, kar ni res. Šestorica mi očita, da sem v njihovi knjigi odkril le malo pozitivnega, in pravi: »Šele pozno tu pa tam kakšno priznanje, recimo, da prinaša knjiga tudi nova dognanja — katera, ne pove, ker bi moral zares poznati prejšnja. Pač, enkrat le pride na dan s konkretnim primerom in pove znanstveno zelo precizno, da je izraz predromantika tukaj menda prvokrat rabljen« (str. 157). Torej: ker ne poznam dovolj dosedanjih literarnozgodovinskih dognanj, sem samo enkrat lahko postregel s konkretnim primerom. Vendar je ta trditev očitna neresnica. Samo trije primeri: 1. napisal sem, da je Rupel prvi opisal M. Trosta, 2. povedal, da je Gspan opozoril na delovanje in pomen Scopolija, Gruberja, Vege itd. in 3. da je prvi v tej zvezi opisal in razložil delo in pomen *Družbe za kmetijstvo*. Ali to niso konkretni primeri? Poleg tega so avtorji v svoji parafrazi skrivili smisel mojega stavka o predromantiki.

V odgovoru berem: »Zagnal se je in razpisal proti inverziji, in vendar v knjigi ne najdeš stavka, da bi inverzija dokazovala zvezo s starocerkvenoslovanščino« (str. 158/9). Na strani 182 *Zgodovine* pa v resnici berem tezo, da je med tistimi prvinami, zaradi katerih je drugi brižinski spomenik soroden starocerkvenoslovanskim, tudi postavljanje pridevnika za samostalnik — to pa je inverzija. Kaj pa Tomšičeve teze, ki sem jih posebej citiral,

teze o slogu? Kaj pa vsa strokovna literatura o tem problemu, ki se je posebej ukvarjala z inverzijo kot dokazom za starocerkvenoslovansko predlogo?

O moji oceni Merharjevega prispevka trdi naša šestorica, da sem ga mogel oceniti za »prvi poskus opisa in analize našega ljudskega pesništva« samo »zaradi nepoznavanja predmeta« (str. 157). Inkriminirane besede so res moje in dajejo avtorjem kvečjemu pravico, da mi očitajo pristranost. Toda o istem prispevku sem že zdavnaj pred citiranimi besedami napisal tudi: »Zlasti o obširni Merharjevi razpravi je treba povedati, da je to prvi poskus res sistematično opisati celotno našo ljudsko poezijo, jo, kolikor je to pač možno, klasificirati, opisati njene izvore in označiti njen razvoj.« Zakaj so avtorji prezrli to mojo izjavo? In ker so jo prezrli, je njihova trditev dvakrat neresnična.

Prav na začetku svojega pisanja pa irdijo naši pisci tole: »V njegovi kritiki so misli, ki so kar sprejemljive, posebno tam, kjer se je oprl na dobre priročnike — prepisoval pa je iz njih z velikim veseljem« (str. 155). Med deli, na katera sem se »oprl«, omenjajo avtorji samo priročnike. Kaj so priročniki, je znano. In med deli, na katera sem se »oprl«, ki sem jih navajal ali celo citiral, sta menda samo dva priročnika — res se mi jih ne da preštovati — vse ostalo pa so znanstvene monografije, ne pa priročniki.* Zakaj pa so tedaj avtorji omenili samo priročnike?

Splošno znano je, da za sestavek, ki se opira samo na priročnike, pa če so še tako dobri, ni mogoče priznati, da bi bil resno, samostojno znanstveno delo. Tudi kritiko je možno diskreditirati tako, da omeniš med njenimi viri samo priročnike.

Hkrati pa bi želel, da bi avtorji bolj natanko opredelili pojem: *prepisoval*. Poznamo namreč razne distinkcije: n. pr. plagiat — citat. Poglejte mojo kritiko in videli boste, da sem ali citiral ali pa natanko povedal, čigava je misel, ki jo navajam. Mislim, da sem v vseh primerih ravnal nekoliko drugače kot pa nekateri izmed naših avtorjev z van Tieghemovim *priročnikom*.

Dovolj! Navedeni primeri so, upam, zadosten dokaz, da je večina očitkov zgrajena bodisi na nepravilni razlagi mojega besedila bodisi na očitni neresnici, kar je posledica tega, ker se naši šestorici ni zdelo vredno, da bi se več »ko toliko spuščali v besedo« z menoj. Pripominjam pa tole: nisem spregovoril o vseh očitkih, izbral sem samo nekaj primerov. V svojem odgovoru bi bil izčrpnjši le, če bi naša šestorica nastopila z razumnimi in stvarnimi dokazi — dokler tega ne stori, ji nisem dolžan obširnejšega odgovora. Seveda pa imajo zdaj avtorji možnost, da ponovijo očitke, na katere nisem odgovoril — kakor imam tudi jaz možnost, da opišem še marsikatero pomanjkljivost njihove knjige — in tako v neskončnost. To pa bi se moglo zgoditi le, ko bi sprejel metodo in obliko polemike, ki mi ju ponujajo, ali če hočete: skoraj vsiljujejo naši avtorji s svojim odgovorom. Ta odgovor je napisan mimo kritike, kajti njen temelj so predvsem načelna vprašanja. O njih sem govoril bodisi neposredno bodisi pa tako, da sem se

* Priročnika sta morda: *Questioni e correnti*, ter Olschki, *Romanische Literaturen des Mittelalters*. Med ostalimi deli, ki jih citiram ali navajam, skratka se nanje »opiram« in ki niso priročniki, naj omenim le: Ramovš-Kos, *Brižinski spomeniki*; Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, Van Tieghem, *Le préromantisme*; Paul Hazard, *La crise de la pensée européenne au XVII. siècle* in *La pensée européenne au XVIII. siècle*, Günther Stökl, *Die Südostgrenze*; Grafenauer, *Karolinška kateheza* itd. itd.

zavzemal za nova pojmovanja literature in literarne zgodovine ter sem zastarela in neplodna kritiziral, zlasti še v primerih, ko so doživela pone srečeno in nesmotrno aplikacijo. Zato je bilo treba posebej govoriti o metodi, ki so si jo izbrali naši avtorji, ter dokazovati, da v velikem številu primerov take metode danes ni mogoče več sprejeti. Hkrati je bilo treba pisati tudi o dolgi vrsti napačnih in pomanjkljivih sodb, ocen in razlag, bodisi da so jih avtorji nekritično prevzeli od tradicije in jih včasih celo neprijetno poenostavili, bodisi da so se prvokrat pojavile ravno v tej knjigi. Pri tem je bilo nujno treba opozoriti, koliko in v katerih primerih naša knjiga ni mogla izčrpati dosedanjih dognanj, v kakšni meri so novejša ugotovitve v nasprotju z metodo te knjige in omeniti ter opisati tiste prvine, ki so v teh dognanjih že prisotne in ki nam vsiljujejo novo misel, novo razlago in novo oceno. V skladu s tem je tudi kompozicija kritike. Uvaja jo razmišljanje o tem, kar tvori po mojem mnenju aktualno notranjo problematiko naše vede, temu sledi razglabljanje o tako imenovanih socioloških uvodih in o evropskih literarnih okvirih in slednjič se zaustavlja ob posameznih obdobjih, zlasti ob protestantizmu in 18. stoletju. Razpravljaj sem torej o literarni zgodovini, o njenih metodah in namenu — in publikacija šestih avtorjev mi je bila predvsem dokument o današnjem položaju slovenske literarnozgodovinske znanosti. Prav zato sem tudi smel prezreti dejstvo, da je bila knjiga prvotno zasnovana kot učbenik in zato me prav nič ne pretrese zagotovilo šestorice, češ da je uvodni prispevek »zelo prav prišel tistim, ki učijo« (str. 157).

Opisane zadeve so središče kritike. In prav o tem šestorica avtorjev v svojem odgovoru namenoma ni spregovorila. Pač pa so se odločili za nekaj popolnoma drugega: na podlagi nekaterih nepomembnih napak, na podlagi netočne interpretacije mojega besedila in misli in pa zaradi tistega famoznega tona so hoteli kritiko kratko malo zanikati, ji vzeti sleherno resnost in pomen. V svojem odgovoru niso hoteli stopiti v območje idej in principialnega razpravljanja — to pa ni le bistvena značilnost njihovega odgovora, marveč tudi premarsikateri strani njihove knjige. Ni mogoče prezreti, da sta večji del knjige in odgovor izdelek istih očetov.

Razpravljanje o prvi knjigi *Zgodovine slovenskega sloovstva* spravljajo tako njeni avtorji sami na napačno sled. Res ni bil namen kritike, da bi povzročila javno medsebojno izpraševanje in ugotavljanje, kdo zna na pamet več naslovov in podatkov. Beseda teče o tem, kako raziskovati, kako ocenjevati, kako pritj kar najzanesljiveje do resnice. Skratka: gre za idejo in resnico, tega pa naši avtorji nočejo in nočejo razumeti.

Prepričan sem, da govori kritika o celi vrsti resnično aktualnih vprašanj. Zakaj se avtorji ob njih ne ustavljajo? Ali so morda mnenja, da niso tako pomembna, kot se to meni zdi? V tem primeru bi morali mojo zmoto s stvarnimi argumenti dokazati. Tega pa niso storili. Zato s svojim odgovorom niso nikomur odgovorili in ničesar dokazali. Omajali niso niti ene moje trditve ali načelne misli — saj se niti trudili niso. Če pa so s svojim pisanjem kaj dokazali: so dokazali le to, kar sem ugotovil že v kritiki, ko sem zapisal, da manjka njihovi knjigi »predvsem živa, ustvarjalna misel«. Zato v tem sporu nočem in ne morem stopiti na pot, ki ne vodi nikamor in ki mi jo predlagajo avtorji, se pravi: Alfonz Gspan, Lino Legiša, Milko Matičetov, Boris Merhar, Mirko Rupel in France Tomšič.

Dušan Pirjevec